

*О. О. Шморгун,
кандидат філософських наук,
провідний науковий співробітник
Інституту світової економіки
і міжнародних відносин АН України,
старший науковий співробітник
Інституту європейських досліджень АН України*

СВІТОВА ФІНАНСОВА КРИЗА ТА ПРОБЛЕМИ АНТИКИЗОВОГО ГЕОПОЛІТИЧНОГО СТРУКТУРУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

1. На тлі стрімко наростаючої економічної кризи все більшої кількості країн Євросоюзу (нещодавно до Греції, Іспанії, Італії і багатьох країн Східної Європи приєдналась Португалія), а також поглиблення світової фінансової кризи, яка за нашою гіпотезою має цивілізаційно-стадіальну природу і вимагає докорінної зміни існуючої геополітичної та гео економічної світобудови (1), особливо актуальною проблемою стає осмислення того, наскільки нинішній ЄС, яка являє собою щось середнє між гігантською федерацією і конфедерацією, взагалі є життєздатною структурою. Адже ще зовсім недавно багатьма дослідниками доводилась теза, про те, що саме Європейський Союз у його нинішньому вигляді, а зовсім не супердержави не США або Китай, стане світовим економічним лідером ХХІ століття (2).

Важливим етапом розвитку єдиної Європи в епоху глобалізму стало запровадження Лісабонської угоди, ухваленої у грудні 2007 року, покликаної нарешті кодифікувати політичну структуру Євросоюзу, задавши стратегічну перспективу подальшого його розвитку. В той же час відомо, що остаточна ратифікація цього документу і досі пов'язана з великими труднощами, обумовленими недостатньою збалансованістю національного і наднаціонального рівня політичної організації ЄС, що і викликало нарікання ряду невеликих країн, таких як Чехія, Польща, Нідерланди, політичні лідери яких, зокрема президент Чехії, Вацлав Клаус, виступили з жорсткою критикою цього документу, який фактично запускає у нелегітимний спосіб в дію механізми раніше заблокованої на референдумах Франції та Голандії Конституції ЄС, як такого, що по суті дискримінує невеликі країни – члени Євросоюзу.

Але насправді, на мою думку, ситуація ще більш небезпечна. Адже проблема полягає не тільки в тому, що в нинішньому вигляді управлінські структури ЄС не здатні впоратись із кризовими явищами, які на наших очах стрімко наростають, а й в тому, що сама ліберальна, концепція мінімального втручання тепер уже наддержавної влади як нічного сторожа у діяльність бізнесу породила вищезгадані кризові явища. Економічний занепад низки країн

ЄС обумовлений загальною стратегією відриву банківського капіталу від промислового, перетворення його із «слуги» реального сектора, на його «хазяїна» і навіть руйнівника, обумовлену бажанням жити не статками, сподіваючись лише на спекулятивний надприбуток (згадаймо ту ж Грецію, – «першу ластівку» вже загальноєвропейської економічної кризи, де заради отримання швидкого надприбутку від туристичного бізнесу на розвиток якого полився золотий дощ зовнішніх інвестицій фактично було знищено національну промисловість). Отже фактично йдеться про прийнятий в антидемократичний спосіб, за допомогою бюрократично кулуарної процедури, абсолютно безперспективний і навіть руйнівний проект політичної будови єдиної Європи проти якого, попри всю ейфорію поспішного розширення ЄС, я виступав у ЗМІ майже десять років. І це за ситуації, коли стає все очевиднішою необхідність широкомасштабної реконструкції існуючої моделі глобального (так званого сталого) розвитку.

На жаль попри існування великого масиву літератури з різноманітних аспектів євробудівництва більшість наукових розвідок, все ще не мають належного теоретичного обґрунтування, а виступають скоріше як суто емпіричні «робочі моделі». В цьому плані показовим є сам факт співіснування декількох багато в чому альтернативних «претендентів» на статус теорії та оптимальної економічної і політичної організації і самоорганізації ЄС, основними з яких є «класично федералістський», «міжурядовий підхід», теорія «раціонального вибору», «ліберальний міжурядовий напрям», теорії «функціоналізму і неофункціоналізму», спроби побудови комплексної системи «багаторівневого управління», а також «управління через мережі», кожний із яких, є явно в методологічному плані має суттєві недоліки (3).

Впадає в око, що кожна із цих моделей так інакше базується на ліберальній цивілізаційній парадигмі, в межах якої ЄС виступає не одним із потужних системних елементів структурування сучасного світу, а, скоріше, своєрідною проміжною ланкою поступового розчинення і уніфікації європейської неповторності у світовому глобальному просторі. Не випадково у якості головної мети створення ЄС у програмних документах Євросоюзу перш за все розглядається створення спільного економічного простору, що об'єднує ринок капіталу, технологій і робочої сили.

Якщо ж говорити про цивілізаційно політологічний і навіть геополітичний вимір проблеми оптимальної побудови ЄС, то вона полягає в тому, що у нинішньому вигляді Об'єднаної Європи має місце відверте домінування надкраїнних економічних і політичних інститутів над національними, відсутність системного функціонального взаємодоповнення таких вельми специфічних і нестандартних загальноєвропейських «гілок влади» як Європейська рада, Європарламент, Єврокомісія, Європейський Суд які у

своїй сукупності нагадують гігантський надпарламент в межах якого законодавча, виконавча і судова влада самі виступають у вигляді окремих «фракцій», зайнятих не скільки реальним керівництвом ЄС, скільки постійним взаємоузгодженням свої позицій.

Не випадково мірою розвитку ЄС в «кращих традиціях» міфу про парламентаризм як основу справжньої демократії спостерігається неухильне зростання ролі Європарламенту, який спочатку виконував переважно дорадчо-узгоджувальні і консультативні функції і формувався на засадах делегованого представництва від національних законодавчих зборів. Насправді таке збільшення повноважень цієї структури в політичній системі ЄС породжує низку проблем, які практично не мають конструктивного розв'язання. По-перше, сама кількість євродепутатів, яких за конституційним проектом тепер вже нараховує сімсот п'ятдесят одну особа не дає підстав вважати, що подібна структура буде достатньо оперативною і мобільною, а головне, що нею, так чи інакше, не буде маніпулювати якась тіньова група лобістів транснаціональних інтересів анонімних економічних і бюрократичних еліт кланового типу (згадаймо хоча б знамениті радянські з'їзди, що складались більш як з тисячі осіб). Уже сьогодні реальна структура ЄС далека від декларованої однорідності і уніфікованості, а скоріше нагадує саме баладюрівську Європу так званих концентричних кіл, на периферії якої перебувають наймолодші члени організації переважно із країн Східної Європи. Причому під розмови про те, що Німеччина несе найбільший тягар фінансових внесків у загальноєвропейський бюджет, саме німецький приватний бізнес здійснює економічну експансію в цих країнах європейської периферії.

По-друге, залишається абсолютно не зрозумілим, власне інтереси яких великих соціально-економічних груп буде насправді представляє Європарламент, адже він утворюється не тільки за партійним, а й за квотним принципом, згідно з яким найбільше представництво, яке принципово нівелює самі засади партійної пропорційності представництва, отримують чисельно найбільші країни (так звана квота Німеччини 99 депутатів, а наприклад Мальти відповідно – 5).

Крім того, фракції у Європарламенті утворюються на основі абстрактних ідеологічних засад і пріоритетів, часто з дуже слабкою прив'язкою до реальних програмних гасел тих політичних сил, які їх делегували; між ідеологічними брендами фракції і ідеологіями представників від національних партій, навіть тих, що входять до однієї фракції, існує дуже слабка узгодженість. Тому викає логічне запитання: як можна об'єднати навіть, здавалося б, однотипні за розпливчати ідеологічним брендами партії різних європейських країн і як вони можуть працювати під одним європарламентським дахом. Причому в структурі Європарламенту, наприклад, існує фракція так званих євро скептиків

(фракція під назвою «Європа націй / Європа демократій та різноманітності (Антиєвропейці»).

У той же час до вищого загальноєвропейського представницького органу обираються депутати саме від національних партій, причому таких, програмні гасла яких практично неможливо зістикувати з існуючими у Європарламенті фракціями. Отже, представницький мандат депутати отримують у якості громадян і депутатів суверенних держав, а членами єврофракцій виступають у якості євро громадян від не існуючих загальноєвропейських партій.

Не зрозуміло як бути з країнами з двопартійною системою (Британія) або система традиційних двоблокових (Німеччина) коаліцій, які заходяться при владі. Вже не кажучи про те, що і досі загальні вибори, що проводяться з 1979 року, все ще проходять за національними різнотипними юридично, так і не уніфікованими виборними системами, що взагалі ставить під сумнів рівність представництва депутатів, які фактично мають різний рівень легітимації повноважень. Все це не може негативно не позначатись на авторитеті європарламентаризму, наслідком якого є закономірне неухильне падіння інтересу громадян національних держав до виборів у Європарламент, а також перемога на останніх виборах депутатів від пронаціоналістично налаштованих політичних сил.

Не випадково громадяни європейських країн не відчувають, що головний законодавчий орган Європи гідно представляє їх інтереси. Не випадково до Європарламенту потрапляє все більше представників саме від далеко не найпотужніших національних партій, які делегують Європарламенту далеко не найвідоміших у своїх країні політиків.

З іншого боку, після кулуарного обрання першого європрезидента шляхом голосування у Євросаді і затвердження європарламентом, Лех Валенса цілком справедливо зазначав, ця процедура, не дає можливості отримати у якості глави Євросоюзу харизматичну особистість, політичного лідера загальноєвропейського масштабу типу Черчіля чи де Голя, авторитет якої сприяв консолідації народів Європи і досягнення ними загальноконтинентального консенсусу відносно найважливіших широкомасштабних заходів.

2. Втім, з самого початку формування ЄС було запропоновано декілька концепцій євроінтеграції, автори яких намагались закласти в модель Євросоюзу граничний антикризовий потенціал, забезпечити здатність до мобілізації на основі спільної ідентичності, в основі якої було б не скільки визнання християнських витоків європейської цивілізації, скільки ті стадіальні світоглядно-ціннісні характеристики епохи модернізму і навіть постмодернізму, які, попри всю етноменталну специфіку громадян європейських класичних держав націй були однаково притаманні народам не тільки Західної, а й Східної Європи (4).

Йдеться про моделі-гіпотези Європи, як «європейської федерації» Й.Фішера, «концентричних кіл» Ж.Моне і Баладюра, концепція так званого міжурядового федералізму Ж.Ширака і Л. Жоспена, висловлювання про оптимальність «союзу націй» М. Тетчер, який дуже нагадує деголівський ідеал об'єднаного Старого Світу як «Європи вітчизн». Використовуючи конструктивні ідеї, запропоновані в цих моделях, спробую запропонувати загальні обриси оптимальної моделі загальноєвропейської політичної самоорганізації, реалізація якої матиме і важливі позитивні економічні наслідки.

Для створення в межах ЄС передусім ефективної вертикалі виконавчої влади мобілізаційного типу, здатної оперативно здійснювати процес міждержавного управління не тільки в контексті ефективної координації діяльності держав-учасниць Союзу, а й максимальної консолідації їх народів у екстремальних ситуаціях глобального рівня, недостатньо обмежитись запровадженням посади нинішнього Президента, який обирається на два з половиною роки з членів Євроради з правом однократного переобрання. Існує нагальна потреба запровадження посади Президента Європейського Союзу, який би ніс персональну відповідальність за реалізацію послідовної стратегії всього європейського співтовариства, за своїми повноваженнями і відповідальністю був би повноцінним головою виконавчої влади цієї новітньої супердержави.

З цією метою Президент ЄС повинен обиратися на п'ять років з правом переобрання ще на один термін. Причому новообраний президент складає повноваження голови виконавчої влади країни, від якої він делегований до Європейської Ради, якій відбуваються дострокові перевибори президента або прем'єр-міністра. Він повинен отримати право пропонувати на затвердження Європейській раді і верхній палаті Європарламенту кандидатуру прем'єр-міністра Ради Міністрів ЄС, яка перетворюється на повноцінний орган загальноєвропейської виконавчої влади і формується за дорученням президента прем'єр-міністром ЄС на професійних позаквотних засадах (зараз існують аналогічні пропозиції скорочення чисельності Єврокомісії, яка частково виконує функції уряду та переформатування її складу шляхом відмови від обов'язкового представництва кожної країни-члена ЄС).

Сама Єврокомісія, ступінь легітимності якої навіть після процедури рекомендації Європейської ради і затвердження Європарламентом її членів, повторюю, залишається вельми сумнівним, повинна перетворитись на призначувану главою держави президентську команду високопрофесійних бюрократів – мозковий центр розробки проектів президентських декретів. Сьогодні ж це зібрання представників від різних країн, які, подібно до європарламентарів скоріше лобіює інтереси анонімних політичних і економічних сил, які з великою ймовірністю зовсім не представляють інтереси Євросоюзу.

У зв'язку з тим, що, як було показано вище, через цілу низку системних вад Європарламент не здатен повноцінно виконувати законодавчі функції і є зайвою громіздкою мало керованою структурою, цей інститут доцільно взагалі скасувати, а найважливіша функція демократичної форми контролю законодавчої влади над виконавчою, затвердження основного економічного закону – бюджету ЄС – повинна знову делегуватись національним парламентам (нагадаю, що до 1979 року Європарламент існував у формі Асамблеї, яка складалась із голів комітетів з євроінтеграційної політики національних парламентів). Завдяки подібному інституціональному перетворенню національні держави отримають реальну можливість впливати на економічну політику ЄС.

Для підвищення авторитету всієї системи влади у якості її особливої представницької гілки вкрай доцільно впровадити не просто верхню палату ЄС, а саме Євросенат, який складається за квотним принципом рівного представництва по три представника від кожної країни члена ЄС. Взагалі створити верхню палату європейського парламенту пропонували різні фахівці і політики протягом всього часу становлення ЄС. В різних варіантах її пропонували такі видатні державні і політичні діячі, як Ж. Монне, Й Фішер, Т. Блер, Г. Шредер, Л. Жоспен, Ж Ширак. Але як на національному, так і наднаціональному рівнях важливо створити таку Верхню палату, яка була повноцінною Радою Мудреців (аналогічну за назвою дорадчу організацію, як тимчасову компенсацію повноцінного корпоративно-територіального Сенату - «соціальної і духовної Асамблеї», свого часу запровадив Ш. Де Голль, який значною мірою через відмову на всенародному референдумі у реформі французького Сенату пішов у дострокову добровільну відставку). Адже традиційно федеративна структура вимагає відповідного органу, в якому незалежно від кількості населення в кожній із складових даного політичного утворення були б рівно представленими (5).

На мій погляд найбільш доцільну, хоча і не до кінця розроблену саме на системному рівні концепцію Європейського сенату, запропонував Л. Зідентоп у фундаментальній монографії «Демократія в Європі» (6). Стратегічна функція Євросенату – доповнити юридично-правову складову механізму реалізації владних повноважень на рівні всієї політичної системи ЄС морально-політичною відповідальністю, забезпечити прихід до влади справжніх політичних лідерів не тільки за посадою, а й за покликанням. З цією метою потрібно запровадити систему затвердження кандидатур з числа найбільш видатних і авторитетних представників будь-якої сфери діяльності, висунутих національними парламентами після консультації з главами урядів (членів Європейської ради) на всенародних референдумах (кандидату необхідно набрати не менше половини голосів тих, хто проголосував). Тільки сформована за подібним механізмом Верхня палата ЄС стане повноцінною Радою Мудреців

або «видатною соціальною і духовною асамблеєю», яку мріяв створити Шарль де Голль на національному рівні (завдання залишається актуальним не тільки для Франції, а й для України).

Тобто потрібен про інститут, який був би свого роду судом честі, законодавчо вирішував проблеми, що знаходяться на межі права і моралі, доповнюючи вертикаль влади, засновану на кодифікованому праві правом природним, звичаєвим. Йдеться про такі проблеми, які справді знаходяться на межі права і моралі, як, наприклад, ставлення до пропаганди гомосексуалізму, встановлення різниці між еротикою і порнографією, легалізація або заборона легких наркотиків, припустимі межі реклами алкоголю і тютюну, введення смертної кари за особливо небезпечні злочини, визначення межі між етнічним традиціоналізмом і фундаменталізмом тощо. (Не випадково свого часу у праці із вельми символічною назвою «Здорове суспільство видатний мислитель Е. Фромм), пропонував створити навіть Світову узгоджувальну структуру по типу Сенату, як особливо інституту моральної легітимізації рішень світової Виконавчої Ради).

Виходячи із попередніх міркувань можна запропонувати таку структуру Верхньої палати ЄС: Сенат має обиратися раз на шість років, до складу якого довічно входять тричі поспіль переобрані сенатори і колишні президенти ЄС. Він повинен бути наділений правом відкладного або тимчасово блокуючого вето на законопроекти, затверджені Європейською радою, він пропонує із складу Євроради кандидатуру Президента ЄС (що збільшує шанси непересічних харизматичних лідерів із економічно менш потужних країн членів співтовариства).

З метою збільшення рівня легітимності глави держави його доцільно обирати із складу європейської Ради кваліфікованою більшістю голосів разом з верхньою палатою ЄС, а також постою більшістю голосів депутатів національних парламентів країн-членів ЄС за принципом «одна країна – один голос». Такий механізм обрання глави Європейського Союзу надасть Президенту подвійну легітимність: на національному (як главі власної держави) і міжнародному рівнях, компенсуючи таким чином відсутність загальних прямих виборів глави ЄС на альтернативних засадах, які в умовах ЄС не тільки технічно дуже складна, а й непотрібна процедура. Адже кандидат на посаду європрезидента уже має бути якщо не видатним, то принаймні відомим політиком, який на керівних посадах у власній державі довів свою професійну компетентність і високі моральні якості і отримав мандат глави національного уряду, пройшовши через горнило національних парламентських або президентських виборів у своїй країні.

Також саме євросенат, голова якого одночасно є і головою Верховного суду ЄС (тут до певної міри можна використати досвід Британії й США),

кваліфікованою більшістю голосів уповноважений розпочинати процедуру імпічменту проти європрезидента і разом із Єворадою і більшістю національних парламентів ініціювати винесення главі держави вотуму недовіри за політичними мотивами, тобто його професійної невідповідності займаній посаді, а не тільки на основі юридично доведених тяжких злочинів. Потрібно також надати право відмови Президенту у вотумі довіри і відкликання його також і за національним парламентом країни, від якої глава європейського союзу був делегований до Європейської Ради.

Також за механізмом близьким до процедури імпічменту, передбаченого чинною французькою Конституцією, Євросенат кваліфікованою більшістю голосів разом з європейською Радою разом з національними парламентами за тим же принципом «одна країна – один голос» затверджує дострокову відставку глави держави.

3. Євросенат має вінчати вертикаль представницької влади, низовою ланкою якої згідно із вихідними підвалинами справжньої західної демократії має стати комуна (український аналог – громада, російський – земство, необхідність створення якого як первісного осередку справжньої демократії давно відстоює О. Солженицин, а зовсім не первісна структура неурядової організації в межах громадянського суспільства або низовий партійний осередок). Як проміжні ланки виступають етнокультурна автономія (згідно з європейською традицією – земля, провінція, кортес, графство) та національні Верхні палати.

Подібне розуміння демократії, яке базується на принципі місцевого самоврядування на засадах своєрідного екзистенційно-пантеїстичного націоналізму, який формується через відчуття рідного краю і, за авторською концепцією, складає реальне раціональне зерно ідеї так званого сітьового суспільства, що функціонує на основі гранично незаформалізованих міжособистісних стосунків, побудованого на засадах не просто громадянства, а саме громадянства (7).

У загальній соціології спільнота, принциповою особливістю якої є консолідація насамперед не на основі економічних інтересів, а за принципом неформального міжособистісного спілкування, фіксується у поняттях «органічна солідарність» (Е.Дюркгейм) на противагу солідарності механічній, «спільність» на відміну від «суспільства» (Ф.Тьонніс), «комунальність» (О.Зінов'єв), «комунітаризм» (М.Бердяєв), «конкордизм» (В.Винниченко), а також ідеологічні течії «автомарскизму», «ордолібералізму», «соціального католицизму», «християнського», «шведського», «югославського» соціалізмів, концепції «соціальної держави» а також «конфуціанського капіталізму», «марксизму з китайською специфікою», «гандизму» тощо (8).

В політичній царині подібний підхід побудови структури ЄС «знизу», що відрізняє справжню демократію від будь-яких тоталітарних структур

проімперського спрямування, які завжди будуються «згори», замість делегування функцій національних держав надкрайнім забюрократизованим структурам, дозволить *не просто узгодити і навіть доповнити діяльність національних і наднаціональних політичних і економічних інститутів ЄС, а досягти ефекту кумулятивного взаємодсилення їх ефективності*, що особливо важливо позаяк епоха відносної загальносвітової стабільності остаточно відійшла в минуле (в тому числі і для Заходу і Європи, які перебували декілька десятиліть у полоні новітньої тоталітарної неототалітарної ідеології про кінець історії, настання ери тепличного існування в режимі фінансової цивілізації граничної максимізації прибутку і мінімізації витрат і ризиків).

Між іншим у економічній царині послідовна реалізація подібних моделей пов'язана із необхідністю збереження євро (подібно до його попередника екію) лише у якості європейської резервної валюти, що використовується виключно у міждержавних розрахунках і повернення держав членів ЄС до національних валют не тільки тому, що завдяки національній валюті збільшуються можливості для антикризового маневру в економіці кожної окремої держави, а тому, що наявність національної валюти підвищує консолідуючий потенціал класичної європейської держави нації, дозволяє досягати більшої економічної ефективності за рахунок мобілізації так званого економічного патріотизму.

Отже, запропонований концептуальний підхід спирається на особливу стадіально-цивілізаційну модель, що передбачає певні фундаментальні парадигми системної самоорганізації не тільки в політиці, а й економіці. Причому йдеться не тільки про окремі країни, а й геополітичні комплекси неоцивілізаційного типу, формування яких у перспективі дозволить ефективно структурувати глобальний економічний простір, а сьогодні вже окрім супердержав мова ведеться і про можливість виникнення у перспективі декількох десятиліть геополітичної олігополії, як фактичної альтернативи сьогоднішньому фактично однополярному світу, що складатиметься не тільки із супердержав, таких як Індія, Китай, а міждержавних союзів континентального масштабу, не тільки європейського, а й латиноамериканський, африканського Союзів, Загальноісламської близькосхідної федерація тощо. Причому неоцивілізаційними ці об'єднання є в тому сенсі, що з одного боку подібно до класичних цивілізаційних базуються не просто на ментальних особливостях і спільних історичних традиціях, а й універсальних парадигмальних стратегіях самоорганізації, а з іншого, – на відміну від класичних цивілізацій, які формувались внаслідок об'єктивних процесів поза впливом суб'єктивного чинника сучасні політичні і економічні еліти можуть ставити і вирішувати завдання свідомого формування оптимальних з точки зору «викликів» сучасної історії моделей державного і навіть наддержавного суспільного ладу.

Особливо хочу підкреслити, що ці пропозиції по докорінній зміні політичної моделі ЄС мають зовсім не абстрактно-умоглядний характер. Європа, яка попри всі декларації вищих посадових осіб протягом більш як півстоліття так і не спромоглася створити власні оперативні збройні сили, у якій тільки для відтворення потенціалу робочої сили за дослідженнями Хантінгтона («Хто ми?») і Б'юкенена («Смерть Заходу» – назва відверто перегукується з шпенглерівською «Загибеллю західного світу»), вже в найближчому майбутньому повинна закачати в свою економіку (між іншим, далеку від сподіваних внаслідок створення ЄС темпів економічного розвитку) сто п'ятдесят мільйонів емігрантів, не зможе ефективно впоратись з цими викликами в за допомогою встановленої політичної структури.

Тим, же кому подібні проекти сьогодні видаються занадто утопічними хочу нагадати про те, наскільки фіктивними виявились переважно монетарні антикризові заходи базовані на космополітичній неоліберальній (ринково фундаменталістській) методології тотального глобалізму і стратегічно безперспективним постає світ масового споживання і експлуатації природних ресурсів під кутом зору катастрофи, що триває на японській атомній електростанції.

Оскільки політична і економічна реформи ЄС на наднаціональному рівні мають бути синхронізовані і типологічно однотипні з реальною модернізацією на рівні суверенних держав, від того, чи буде спроможна Україна провести докорінні інституціональні перетворення (зокрема запровадити повноцінний інститут президентства і Сенат, які відповідають не формально процедурним вимогам до потенційних кандидатів на вступ до ЄС у його нинішньому вигляді, а вимогам часу), залежить її історична доля як суверенної держави й авторитет в очах світового і європейського товариства, а значить і перспективи вступу в докорінно оновлений ЄС. Що особливо важливо зазначити у світлі недавньої президентської ініціативи із створення на чолі із Л.Марчуком комісії по підготовці нової української Конституції.

Список використаної літератури

1. Шморгун О. Шанс на порятунок // Народний депутат. – 2009. – № 6. – С. 26–31.
2. Шморгун О. Світова фінансова криза в цивілізаційному вимірі // Філософська думка. – 2009. – № 2. – С. 56–72.
3. Леонард М. XXI век – век Европы. – М.: АСТ МОСКВА: ХРАНИТЕЛЬ, 2006.
4. Шемятенков В. Г. Европейская интеграция. – М.: «Международные отношения», 2003. – С. 317–352.
5. Глухарев Л. Истоки и эволюция интеграционной теории // Европа перемен: концепции интеграционных процессов. – М.: «Крафт+», 2006. – С. 32–68.
6. Кільманзегг П. Г. Інтеграція та демократія // Європейська інтеграція. – К.: Видавничий дім «Кієво-Могилянська академія», 2007. – С. 41–46.
7. Зидентоп Л. Демократія в Європе. – М.: Логос, 2004. – С. 101–182.

8. Шморгун О. Інноваційна стратегія побудови політичної влади в Україні. – В кн.: Феномен інновації: освіта, суспільство, культура. – К.: Педагогічна думка, 2008. – С. 398–399.
9. Шморгун О. Геополітична та гео економічна еволюція сучасного світу: пошук антикатастрофічної цивілізаційної альтернативи. – <http://moloda-naciya.smoloskyp.org.ua/?p=39>.
10. Шморгун О. Концертуальні проблеми стратегії розвитку України: європейський та загально цивілізаційний виміри // Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. – К.: Університет «Україна», 2010. – С. 205–221.
11. Солідаристсько-корпоративна парадигма антикризового розвитку України // Культурно-цивілізаційний простір Європи і Україна: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку. – К.: Університет «Україна», 2010. – С. 389–402.
12. <http://moloda-naciya.smoloskyp.org.ua/?p=39>.

Університет банківської справи Національного банку України
Українське філософсько-економічне наукове товариство
Київський національний університет імені Т. Шевченка
Львівський національний університет імені І. Франка
Московський державний університет імені М. В. Ломоносова
Всеукраїнська громадська організація
«Інститут досліджень економіки і суспільства XXI століття»

ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ:

*ДВАДЦЯТИРІЧЧЮ
ВІДНОВЛЕННЯ НЕЗАЛЕЖНОСТІ УКРАЇНИ*

*ДВАДЦЯТИРІЧЧЮ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ*

*П'ЯТІЙ РІЧНИЦІ
УНІВЕРСИТЕТУ БАНКІВСЬКОЇ СПРАВИ
НАЦІОНАЛЬНОГО БАНКУ УКРАЇНИ*

ФІЛОСОФІЯ ФІНАНСОВОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ЛЮДИНА У СВІТІ ГРОШЕЙ

Матеріали
IV Міжнародних
філософсько-економічних читань

18–20 травня 2011 року

Львів 2011

Філософія фінансової цивілізації: людина у світі грошей: Матеріали IV Міжнародних філософсько-економічних читань (18–20 травня 2011 року, Львів) / Редколегія. Відп. секретар З. С. Скринник. – Львів, 2011. – 435 с.

Редакційна колегія:

Т. С. Смовженко, доктор економічних наук, професор

В. Д. Базилевич, доктор економічних наук, професор

В. Г. Бодров, доктор економічних наук, професор

А. А. Гриценко, доктор економічних наук, професор

В. В. Ільїн, доктор філософських наук, професор

В. П. Мельник, доктор філософських наук, професор

Ю. М. Осипов, доктор економічних наук, професор

С. В. Пролєєв, доктор філософських наук, професор

З. Е. Скринник, доктор філософських наук, професор

Розглядаються гуманітарні проблеми, викликані зростанням ролі грошей у соціальному житті в пострадянський період та загрозою тоталізації інструментально-раціоналізованих монетарних відносин у життєвому світі української людини. Досліджуються історична еволюція грошей як феномена культури, її вплив на зміст ментальних парадигм, світоглядні передумови перетворення людини із об'єкта всевладдя грошей на свідомого суб'єкта грошових відносин.

Затверджено до друку Вченою радою Університету банківської справи
Національного банку України (Протокол № 5 від 17 травня 2011 р.)